

УДК 821.161.2:82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.42>

**МІФОЛОГІЧНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ОПОВІДАННЯ
«ВОЛОДИМИРОВЕ СРІБЛО» ЗІ ЗБІРКИ «ЛЕГЕНДИ СТАРОКИЇВСЬКІ»
НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СИМВОЛІЧНИХ ОБРАЗІВ ПЕРІОДУ
СТАНОВЛЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА В КИЇВСЬКІЙ РУСІ**

**MYTHOLOGICAL AND LITERARY SOURCES OF THE STORY
“VLADIMIR'S SILVER” FROM THE COLLECTION “LEGENDS OF THE ANCIENTS”
BY NATALIA KOROLEVA. INTERPRETATION OF SYMBOLIC IMAGES
OF THE PERIOD OF CHRISTIANITY IN KIEVAN RUS**

Ковальчук Ю.А.,*orcid.org/0000-0002-1327-1358**аспірант кафедри українського літературознавства та компаративістики
Житомирського державного університету
імені Івана Франка*

У статті на основі тексту оповідання «Володимирове срібло» із циклу оповідань «Легенди старокиївські» Наталени Королевої, враховуючи індивідуальне бачення авторки призначення літератури, з'ясовано міфологічні та літературні джерела написання художнього твору. Досліджено своєрідність трактування авторкою символічних міфологічних і літературних образів. З'ясовано вплив цих образів для інтерпретації давніх текстів на осучаснене літературне тло письменниці. Окреслено віртуозне поєднання античних та історичних образів, що підкреслює глибинність думки та охоплює широкий спектр виділених проблем, які зачіпає весь твір.

Окреслюється інтерес письменниці до античних і міфологічних джерел, образів і їх функціонування у творі. Обґрунтовується тенденція актуальності міфу та легенди не як практичного досвіду, а як інтуїтивного сприйняття світу.

Виокремлено явище впровадження християнства князем Володимиром Великим у Київській Русі. Християнство як спосіб виразитися, утвердитися, увіковічнитися. Християнство як символ початку нового життя могутньої держави.

Акцентовано увагу на міфологічних і літературних джерелах, якими послуговувалася Наталена Королева, та їх творчому переосмисленні письменницею, створенні індивідуального літературного світу й особистого «мікрокосмосу», з якого виокремлюється скомплікованість образів.

Стаття розшифровує синтез міфологічних і літературних джерел в оповіданні, що показує глибинність походження українського народу, його велич, незламність та авторитет.

Розкривається сутність використаних письменницею міфологічних елементів. За допомогою підтексту фантастичних міфологічних подій розкрито реальні історичні події, які, зокрема, записані в «Повісті минулих літ» і створюють загальну «символічно-реальну» картину.

В основі статті лежить переосмислення від первинного міфологічного мислення до моделювання художнього матеріалу сьогодення. Античне міфологічне мислення як системотворчий чинник і його зв'язок з іншими засадничими аспектами творчості Наталени Королевої.

Ключові слова: Київська Русь, християнство, Візантія, князь Володимир Великий, «Повість минулих літ», символ, міф, міфологія, легенда, хронограф, інтерпретація.

In the article based on the text of the story "Vladimir's Silver" from the cycle of stories "Legends of the Ancients" by Natalena Koroleva, considering the individual vision of the author about the purpose of literature, the mythological and literary sources of writing a work of art are clarified. The originality of the author's interpretation of symbolic mythological and literary images is investigated. The role of these images for the interpretation of ancient texts on the contemporary literary background of the writer has been clarified. A virtuoso combination of ancient and historical images is emphasized, which emphasizes the depth of thought and covers a wide range of selected issues that affect the whole work.

The author's interest in ancient and mythological sources, images and their functioning in the work is outlined. The tendency of the relevance of myth and legend is proved not as a practical experience, but an intuitive perception of the world.

The phenomenon of the introduction of Christianity by Prince Vladimir the Great in Kievan Rus. Christianity as a way to express, assert, perpetuate. Christianity as a symbol of the beginning of a new life of a powerful state.

Emphasis is placed on the mythological and literary sources used by Natalena Koroleva and their creative rethinking by the writer, the creation of an individual literary world and a personal "microcosm" from which the complex images are separated.

The article decrypts the synthesis of mythological and literary sources in the narrative, showing the depth of origin of the Ukrainian people, their grandeur, invincibility and authority.

The article reveals the essence of the mythological elements used by the writer. Using the subtext of fantastic mythological events, real historical events are revealed, which, in particular, are recorded in the Story of the Past Years and create an overall "symbolically-real" picture.

At the heart of this article is a rethinking from the original mythological thinking to the modeling of artistic material of today. Ancient mythological thinking as a system-forming factor and its relation to other fundamental aspects of Natalena Koroleva's work.

Key words: Kievan Rus, Christianity, Byzantium, Prince Vladimir the Great, "The Tale of Past Years", symbol, myth, mythology, legend, chronograph, interpretation.

Постановка проблеми. Наталена Королева – дивовижна постать української літератури ХХ століття. Як притаманно українським літераторам, що працювали впродовж 20–60-х років ХХ століття, екзотична творчість Наталени Королевої за її життя не стала широко відомою й належно поцінованою. Лише віднедавна спостерігається зростання читацького та наукового інтересу до її неординарної прози. Досить значна частина її спадку залишається неопублікованою й недослідженою.

Наталена Королева почала писати ще зовсім молодою, але як українська письменниця прийшла вже у досить поважному віці. Літературознавці, зокрема І. Набитович, поділяє прозу Наталени Королевої на кілька груп: 1) твори християнської тематики; 2) тексти біблійного походження з виразним елементом сакрального; 3) тематично закорінені в історію античного світу – стародавнього Єгипту, Скіфії, Русі-України; 4) автобіографічні повісті; 5) науково-популярна проза. Загалом проза Наталени Королевої неймовірно цікава, культуротворча й душекорисна.

Художній набуток Наталени Королевої – непересічне явище в історії української літератури. Тривалий час її творчість, вилучена з культурного процесу, перебувала на маргінесі літературознавства. Це визначило потребу комплексного наукового дослідження та новаторських тенденцій як художній експеримент авторки, з іншого – як вплив національної традиції на її оригінальне письмо. Проза письменниці засвідчує жанрові особливості її еволюції та модерної трансформації.

Тексти письменниці завжди оперті на достеменні історичні побутові деталі, що робить їх

культурні й духовні концепти ідейно переконливими та естетично красивими.

Варто звернути увагу на збірку оповідань «Легенди старокиївські» Наталени Королевої, що полонить реципієнтів небуденними пригодами, широкими й відкритими інтелектуальними горизонтами, шляхетним натхненням, вишуканим стилем і різнобічним синтезом античного й сучасного світобачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Її прозовий доробок, зокрема «Легенди старокиївські», досліджували літературознавці: Р. Федорів, В. Шевчук, Ф. Погребенник, О. Мишанич, О. Нахлік, В. Антофійчук, С. Андрусів, К. Буслаєва, І. Голубовська, Ю. Мельникова та інші. Здебільшого вони зосереджували увагу на еволюції художнього мислення письменниці, проблемах наративної системи її текстів, особливостях побудови сюжету. На часі цілісного дослідження збірки й окремо кожного оповідання, їх витоків творення немає.

Постановка завдання. Мета статті – на основі тексту оповідання «Володимирове срібло» із циклу оповідань «Легенди старокиївські» Наталени Королевої, враховуючи індивідуальне бачення авторки призначення літератури, установити міфологічні та літературні джерела написання художнього твору; дослідити своєрідність трактування авторкою символічних міфологічних і літературних образів; з'ясувати вплив цих образів для інтерпретації давніх текстів на осучаснене літературне тло письменниці.

Виклад основного матеріалу. Дослідження прозового спадку Наталени Королевої сприяє розкриттю особливостей її авторської індивіду-

альності, що найвиразніше представлена синтетичним характером, який певною мірою визначає пріоритет оновлення й появи гібридних жанрових форм з експериментальними можливостями відтворення внутрішньої екзистенції особистості, зосередженої на проблемах пошуку власної ідентичності.

Сьогодні назріла необхідність визначення місця й ролі самобутньої спадщини Наталени Королевої в контексті розвитку української літератури першої половини ХХ ст., зокрема, через з'ясування літературних і міфологічних джерел, якими послуговувалася авторка під час написання своїх творів.

Застосування авторкою міфологічних і літературних джерел у циклі «Легенди старокиївські» й, у свою чергу, в оповіданні «Володимирове срібло» дає змогу розкрити нові можливості в літературному процесі.

Міфологічний аналіз тексту передбачає розпізнавання й виявлення в художньому творі міфів або міфологічних структур; ідентифікацію літературного варіанту міфу з інваріантом, їх зіставлення; з'ясування смислів і значень літературного міфологічного образу в загальній структурі художнього твору; визначення контексту літературних чи міфологічних образів чи мотивів; з'ясування художнього колориту, історичної епохи; дослідження мотиву звернення письменника до міфологічних образів [2, с. 46].

На основі цих принципів міфологічної критики й базується стаття.

Сюжет оповідання «Володимирове срібло» із збірки «Легенди старокиївські» Наталени Королевої розпочинається картиною пейзажу: «Під молочно-білим небом нерухомо стерпло Чорне море, немов виріклося назви своєї – лежить, мов далека каламутно-безбарвна. Безсонний паркий день випив фарби та сяйво з неба і з моря, а натомість кинув сіру мерлу спеку... такі омертвленні млавою дні віщують землетрус або злу хуртовину» [7, с. 45].

Картини «спокійного» пейзажу переходять одразу в стан хвилювання та невпевненості перед хрещенням самого князя Володимира й усієї Київської Русі. І тривога гребців марна, адже виходить, що Володимир вирікся всіх язичницьких богів: Перуна, Дажьбог, Велеса. Хоч ще нещодавно сам сприяв возвеличенню Перуна та проголошував його як єдиного Бога. «Чи ж гаразд чинить наш князь? Чи ж гаразд?» [7, с. 45].

Споконвіків було прийнято, що жінка – то слабка істота, «другорядна» від мужів. Стереотипи кардинально стерла велика княгиня Ольга, яка

охрестилася у Візантії, і всі її називали «наймудрішою із жен»!

Немає спокою й князю: хвилювання, що не зміг настояти на своєму народові й мусить плисти по чужу віру, гнітить його.

Авторка короткими картинками в думках Володимирових розповідає й про його шлюб із Рогнідою, і вигідний шлюб з Анною, і завоювання Херсонеса. Наталена Королева інтерпретувала чеканення княжих монет із тризубом і назвою «гривна» у скарб, знайдений на берегах Херсонеса, як посвятну річ, річ, яка вселяла віру князю у правильності дій, віру в перемогу. Скарб – це монети, срібні тетрадрахми з написом «Перисад» і зображенням на щиті голови дівчини з людським обличчям і волоссям-зміями, що породило думку в князя возвеличити себе ще більше, вичеканити монети з власним ликом і написом: «Володимир, а се його сребро».

В епізоді зі скарбом усе символічне: від волфа, який, можливо, символізував самого Перуна, що все-таки дав згоду на прийняття Володимиром чужої віри, до знака тризуба.

Згадані тетрадрахми – монети, вимірні грошова одиниця давньої Греції. Тетрадрахма була широко поширена в античному світі.

Першою з'явилася Афінська тетрадрахма із зображенням богині Афіни. Тетрадрахми карбував у своїй величезній монархії Александр Македонський. Це були монети із зображенням самого Александра в шоломі Геракла на аверсі та Зевса на реверсі. Згодом карбував тетрадрахми й понтійський цар Мітрідат VI Епатор – із зображенням голови царя в діадемі на аверсі та реверсі – зображення оленя, що пасеться [5, с. 26].

В оповіданні Наталени Королевої описуються тетрадрахми: зображення дівчини з волосся-зміями.

У грецькій міфології це захисниця, повелителька, найбільш відома з трьох сестер-горгон (у давньогрецькій міфології – жахливі потвори). Єдина смертна з горгон.

За міфом, який викладений Овідієм у «Метаморфозах», Медуза була дівчиною з гарним волоссям. Посейдон, перекинувшись у птаха, заволодів Медузою у храмі Афіни. Афіна від злості й ревності не тільки не допомогла дівчині, а й перетворила її волосся в змії.

Горгона-Медуза одним тільки поглядом перетворювала все живе в камінь, так усім мстилася. Персей убив Горгону-Медузу, відрубавши їй голову. Та чари на цьому не припинилися, її голова все ж так само могла перетворювати істот у каміння, а з черева потвори повиходили її

з Посейдоном діти. Кров Медузи з того часу перетворилася на морські корали [3, с. 142].

Лик Горгони-Медузи донині символізує покарання за несправедливість.

Сам напис на монетах «Перисад» символізує велич і вічність, адже Перисад був царем Боспорського царства у 344–310 роках до н.е. з династії Спартокидів, син Левкона I. Перисад був визнаний богом за історичними даними Давньої Греції. Усі його три наступники теж носили ім'я Перисад, що символізує безкінечність і продовження роду. Саме Перисад I викарбував першим свій лик на камені.

Символічно щодо князя Володимира, бо саме він першим із князів у Київській Русі почав чеканити монети зі своїм зображенням.

Сам волф у серці ховає «вкрити думку: «Таж, може, не греки дружину княжу, але він греків в правоті своєї прастарої віри пересвідчить. Сильні боги старовікі!» [7, с. 49].

Далі розкривається таємниця, що старий волф, то є Пан – символ допомоги при спокої, а в час злості – страху й паніки. Сам Пан за князя Володимира [10, с. 201].

Пан розповідає князю свої історії, ділиться історією, як із товаришем, про свою перемогу над персами в Марафонській битві й відречення від життя на Олімпі.

«Знаю, що ти, князю, не з полохливих, – відогнав старець тіні спогадів і поклав свою руку на Володимирову. – Тож нині хочу тобі допомогти... Прихили до тебе херсонесців у бою. Не хочу, щоб ти мав на собі кров, йдучи до святого хрещення» [7, с. 51].

Так і сталося: допоміг Пан князю Херсонес завоювати (у відповідь за невиконання Василем II своїх обов'язків у 989 році перед князем) [4, с. 57].

Наприкінці оповідання сном линули видіння: безмежне, безлюдне поле, Грім-баба кам'яна, переливчасте срібне озерце і «Пракиїв. Розлогий, широкий розкинувся вздовж берега. А храмів у ньому, а храмів!» [7, с. 53].

Після хрещення Київської Русі Володимир кожну десятину віддавав на будівництво храмів, як звелів йому Пан. І карбував князь срібники з ликом своїм на одній стороні і тризубом – на іншій.

«На лицьовій стороні монети зображений князь, на голові шапка з підвісками. У правій руці Хрест на довгому держаку. Біля лівого плеча княжий знак – тризуб. Круговий напис у верхній частині монети та наскрізний отвір. На зворотньому боці знаходиться погрудне зображення Ісуса Христа» [8, с. 72].

Знак тризуба згадується як у грецькій, так і у слов'янській міфологіях.

Наталена Королева взяла в основу давньо-грецькі і скитські легенди, інтерпретувавши їх на український мотив у символі тризуба Посейдона на монетах Володимира Великого. Ця версія кардинально відрізняється від слов'янських версій походження знака.

Князь Володимир походить із роду Рюриковичів. Символ тризуба – це силует сокола в польоті.

Авторський задум Наталени Королевої не розповісти чи з'ясувати історичні та міфологічні джерела походження символу. Авторка вкотре переконує читача щодо древності походження українського народу, колориту вічності й незламності слов'ян, зокрема українців.

Саме український народ є першовихідцем із русичів, на переконання Наталени Королевої, адже назва грошової одиниці і тризуб від князя Володимира залишилися тільки в нашій державі.

Знак сокола був не тільки на злотниках і срібниках, які почав чеканити князь Володимир, а й на посуді, одязі, зброї тощо.

В археологів і науковців, зокрема А. Кирпичникова, А. Чернова, О. Рапова, С. Білецького, під час археологічних розкопок виникало запитання: «Чому саме сокіл? Чому не орел? Не ворона?.. Яким способом сокіл «залетів» на монети й печаті Рюриковичів, у руські легенди, в «Слово о полку Ігоревім?» [9, с. 54]. Сокіл не був давнім божеством ні у слов'ян, ні в скандинавських народів (за однією з версій, Рюрик походив із скандинавських земель).

З прийняттям християнства жодному язичницькому божеству не залишилося місця, хоча пережитки їх залишалися на руських землях ще довго. Сокіл уважався тотемом, емблемою феодальної верхівки Київської Русі, який уособлював силу, могутність, далекоглядність, досконалість, неперевершеність і неповторність, адже саме будова тіла цього птаха унікальна.

І наостанок розповів ще одну таємницю князю Пан про Посейдона, про зневагу до жінки й про тризуб, який захований ним під боспорським скарбом і символізує нове життя.

Саме пером Наталени Королевої увічнено народження нового світобачення, нового сприйняття, нової віри, держави, а разом із тим й українського народу.

Саме авторська інтерпретація, модель інтерпретації письменниці літературних і міфологічних джерел заглиблює читача в невідані світи, світи, які мусить побачити кожен реципієнт, побачивши щось своє.

Поняття «авторська інтерпретаційна модель» сприймалося би як більш доречне для позначення форми існування твору у свідомості автора, розгорнутого розуміння власного твору, а явище, як ми його визначили за його допомогою, логічніше було б назвати, наприклад, вектором розгортання авторської інтерпретаційної моделі твору, її програмою [1, с. 292].

Авторська інтерпретаційна модель акцентує зв'язок між трансформацією, що відбувається зі словом у процесі художньої творчості, і специфічними якостями літературного твору, які дають підстави розглядати його як нове слово [1, с. 293].

Ми говоримо про механізми створення цілісної картини світу в літературному творі, вже тримаючи цю картину перед внутрішнім поглядом, уже перебуваючи під впливом важелів її формування, що унеможливило їх експериментальне руйнування, небезпечно не лише для літературного твору, а й для тих, хто його відтворює [1, с. 294].

Літературний текст пропонує не готове завершене зображення, а лише нарис образного уявлення, що потрібно розгорнути; контури, які варто конкретизувати й заповнити; сконцентрувати пластичну картину, створивши цілісний зоровий образ [6, с. 320].

Про будь-який художній твір може бути стільки суджень, скільки читачів його прочитають. Ураховуючи специфіку художньої літератури, її сприйняття й розуміння, правомірно вдаватися

до поняття інтерпретації, адже інтерпретація – не одномоментний акт, а послідовний і складний процес пізнання художнього твору [2, с. 25], що яскраво демонструє Наталена Королева під час створення своїх творів, узявши за основу літературні та міфологічні джерела.

В основі оповідання лежить переосмислення первинного міфологічного мислення, моделювання художнього матеріалу сучасності. Мислення як системотворчий чинник і його зв'язок з іншими засадничими аспектами інтерпретованої творчості Наталени Королевої є провідними для сприйняття всієї прози письменниці.

«Легенди старокиївські» – це набуток розшуків, дослідів, розвідок, студій. Як говорить сама авторка, це квітки, виплекані двома садівниками: мрією та любов'ю.

Висновки. Своєю творчістю Наталена Королева зробила вагомий внесок в українську літературу. Там, де досі був культ сірини, ця європейської міри авторка ставить проблеми, індивідуальність, вимагає її і від читача. Тим вона не тільки виховує читача, а й підносить письменство на європейський рівень, рівень західних літератур, що вирости і стоять на ґрунті ясного світогляду.

Філософічність, екзотичність, символічність, психологізм забезпечують прозовій спадщині письменниці особливе місце в українській літературі ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астрахан Н. Буття літературного твору: аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія. Київ : Академвидав, 2014. 432 с.
2. Білоус П.В. Інтерпретація літературного твору. Житомир : ЖДУ, 2012. 140 с.
3. Героини Овидія / пер. Д. Шестакова. Казань, 1902. 157 с.
4. Губарев В. Історія України. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2005. 624 с.
5. Зварич В. Нумізматичний словник. 4 вид. Львів, 1980. 362 с.
6. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 420 с.
7. Наталена Королева. Легенди старокиївські / ред. Н.В. Сойко. Київ : Школа, 2006. 256 с.
8. Повість врем'яних літ / худ.-оформлювач А.С. Ленчик. Харків : Фоліо, 2005. 317 с.
9. Рюриковичи и Романовы: князья, цари, императоры / сост. И. Левашова. Донецк : ООО «Глория Трейд», 2012. 384 с.
10. Словник античної міфології. Київ : Наукова думка, 1985. 236 с.